
**Народне мистецтво
у практиках
навчально-виховних закладів**

УДК 371.671.1

**ВІДОБРАЖЕННЯ
ПОВСЯКДЕННОГО
ЖИТТЯ НАРОДІВ
В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ
З ІСТОРІЇ ДЛЯ СЕРЕДЬНОГО
СТУПЕНЮ ОСВІТИ (ГІМНАЗІЇ)
В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА**

Валентина УРСУ

доктор історичних наук, доцент,
Державний педагогічний університет імені Іона Крянге,
факультет історії і географії, вул. Іона Крянге, 1,
MD-2069, Кишинев, Республіка Молдова
ursuvalentina@yahoo.com

*Valentina URSU
PhD in History,
Univ. Head of the Department of Geography
and Cultural Heritage
State Pedagogical University «Ion Creanga»,
1, Iona Creanga str.,
MD-2069, Chisinau, Republic of Moldova
ursuvalentina@yahoo.com*

**REFLECTING THE DAILY LIFE OF PEOPLE
IN HIGH SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS
FOR THE GYMNASIUM LEVEL
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Аналізується декілька книг з історії для середніх шкіл, розроблені авторами Республіки Молдова та видані протягом 1995—2014-х років. Розглядаються критерії, подані в шкільному підручнику, екзамнується дидактичний посібник, культурні осередки, завдання, які пропонуються учням. Автори підручників є знаними вченими в галузі історії, університетськими дидактичними кадрами та шкільними вчителями з багатим педагогічним досвідом. Відзначено, що учні знайомляться з низкою досягнень матеріальної культури: поселення, житло, заняття, професії, одяг, народні традиції, деякі аспекти духовного життя та збереження спадщини і до наших днів. Незважаючи на те, що підручники дають менший простір для тематики уроків, присвячених повсякденному життю порівняно з політичним та економічним, учні мають можливість розвивати навички для дослідження, аналізу та інтерпретації першоджерел, текстів, зображень тощо. Зміст підручників виражає основи ідентичності, моральних та естетичних цінностей народів.

Ключові слова: підручники, спадщина, повсякденне життя, матеріальні артефакти, заняття, професії, одяг, духовна культура.

In the present study we analyse several history books for secondary schools, elaborated by the authors of the Republic of Moldova and edited during the period of 1995—2014. We examine the criteria submitted for a school manual, as well as the didactic support, the cultural contents and the tasks proposed to the pupils. The authors of the textbooks are established scholars in the field of history, university and school teachers with a rich pedagogical experience. It has been found that textbooks allow pupils to get acquainted with more achievements of material culture: settlements, dwellings, occupations, clothing, folk traditions, some aspects of spiritual life, heritage remains preserved to this day. Although the textbooks give less space to the lessons devoted to everyday life, in comparison with political and economic life, students have the opportunity to develop skills to research, analyse and interpret primary sources, texts, images, etc. The contents of textbooks express the fundamentals of identity, moral and aesthetic values of nations.

Keywords: school textbooks, patrimony, everyday life, material vestiges, occupations, clothing, spiritual culture.

Вступ. Зазначимо, що аналіз шкільного підручника передбачає декілька аспектів: вивчення структури, змісту, використовуваних джерел, привабливості, доступності, мотивації учнів, практичних завдань тощо. У цьому дослідженні аналізуються критерії, подані в шкільному підручнику, екзаменуються дидактичний посібник, культурні осередки, завдання та зміст, що міститься в декількох книгах з *Історії* для середніх шкіл, розроблені авторами Республіки Молдова і видані упродовж 1995—2014-х років.

За сучасних обставин, коли інформаційні технології охоплюють всі сфери суспільного життя і учні мають доступ до різних джерел накопичення інформації, підручник призначається для того, щоб допомогти учневі зосередити увагу на цих джерелах. Для цього він повинен бути захопливим і викликати інтерес учнів до навчання. Мета якісного підручника — сприяти формуванню навичок використання знань у повсякденному житті.

Необхідно, щоб у підручнику з *Історії* кризь прирзму культурної різноманітності виявлялися правдиві факти та події, без висвітлення певних пріоритетів та акцентів між «нами» та «іншими». Різноманітні соціальні, етнічні, культурні компоненти мають знайти своє місце в довіднику. Зміст та словник підручника повинні відповідати віковій специфіці учнів. За допомогою вчителя підручник повинен також забезпечити постійний діалог з учнями, щоб сприяти усвідомленню матеріалу, визначити та досягти своїх особистих цілей [1; 2].

Основна частина. У підручниках з *Історії* для середнього ступеню освіти (гімназії) дуже важливим є збалансування у вивченні місцевої, регіональної, національної, європейської та світової історії і різних історичних аспектів: політики, економіки, суспільства, культури, релігії [1]. Водночас він повинен відповідати вимогам «курукулуму» (навчальних програм), містити поточні теми та нову інформацію, бути неупередженим. Підручник не повинен надавати остаточних відповідей, а вирішити ті проблеми, що розвивають критичне мислення, навички, знань та вміння [2, с. 66—67]. Шкільний підручник призначений для заохочення незалежного навчання, стимулювання та формування особистих думок та навичок [2, с. 68].

Перший підручник, який ми аналізуємо — *Всесвітня історія*. Це підручник для V-го класу, його

автори — Чербушка Павло, Хахеу Валентина, Гонца Георгій, Петровска Ніна [3]. У підзаголовку — *Передісторія. Цивілізації античності* — припустимо, що акцент зроблено на формах матеріальної та духовної культури з найдавніших часів до кінця античної епохи. З першої ж теми ми можемо зробити висновок, що учням будуть відомі матеріальні та духовні скарби, збережені і до сьогодні. Хоча ми не знаходимо терміна «спадщина», пояснюється поняття *історичного джерела* [3, с. 7]. Ми вважаємо, що автори вдало адаптували розуміння термінів відносно вікових особливостей учнів.

Всі розділи цього підручника містять теми, присвячені культурному життю. Отож у розділі *Передісторія* об'єктом є такі теми як *Інструменти, заняття, духовне життя* [3, с. 18—23]. Наступна глава — *Античний Схід* — передбачає кілька аспектів, пов'язаних з матеріальним та нематеріальним надбанням єгиптян, месопотамців, індійців, китайців. Тема *Культура на Античному Сході* представляє різні форми спадщини: пам'ятники, предмети, репродукції стародавніх текстів, сучасні зображення руїн храмів та палаців тощо [3, с. 40—45].

Це ж і в наступному розділі — *Стародавня Греція* [3, с. 50—83]. Теми аналізуються з урахуванням сприйняття учнями відповідного віку розуміння важливості грецької та елліністичної культури не тільки для античної епохи, а також і для наступних історичних епох. Цей підручник відрізняється обсягом зображень, об'єктами спадщини, вмістом теоретичної інформації та практичними завданнями, запропонованими для кожної теми.

Глава *Стародавній Рим* також містить багато посилань на залишки римської спадщини з різних етапів еволюції римської цивілізації, багато з яких збереглися до наших днів. Завдяки глосарію в кінці книги учень може посилити знання, здобуті протягом усього навчального року, з посиланням на різні джерела: акрополь, амфітеатр, амфора, барельєф, епос, фреска, легенда, міф, ритуал, саркофаг, святилище, традиція тощо.

Наступний підручник для V-го класу — *Всесвітня історія. Історія румунів*, написаний колективом авторів: Георгій Гонца, Павло Параска, Павло Чербушка, Валентина Хахеу, Ніна Петровска [4] (Іл. 1). Це вже завершена та видана друком версія підручника *Всесвітньої історії*, як і підручник з

Історії румунів, — проаналізовані та редаговані у 2000 році. При цьому ми оцінили покращену систематизацію теоретичного матеріалу та додатки, які вводяться, зокрема, у розділах *Синтез та Оцінка* [4, с. 40—45]. Це допомагає учням оцінювати свої знання та водночас формувати навички щодо ідентифікації, відтворення, систематизації, порівняння досягнень у галузі матеріальної і нематеріальної культури та розуміння важливості культури загалом для архаїчних та давніх суспільств.

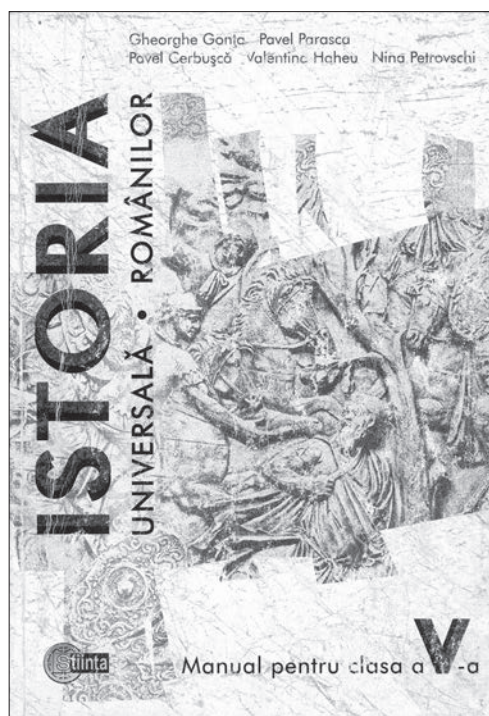
Ми позитивно оцінюємо запропоновані авторами завдання для використання знань античного світу в сучасному житті. У зв'язку з цим насамперед згадаємо і підкреслимо різноманітність та якість показників для окремих видів діяльності [4, с. 152, 156, 160, 166, 198—199]. Таким чином, закріплюється зв'язок між тим, що створили і залишили як успадкування античні східні, греко-римські, фракійські, гето-дакійські, дако-римські цивілізації, і валоризацією цієї спадщини сучасними поколіннями.

Іон Нікуліце, Володимир Потлог і Федір Арнеут — автори підручника для V-го класу — *Історія. Стародавня і антична Епоха* [5], що складається з двох частин (Іл. 2).

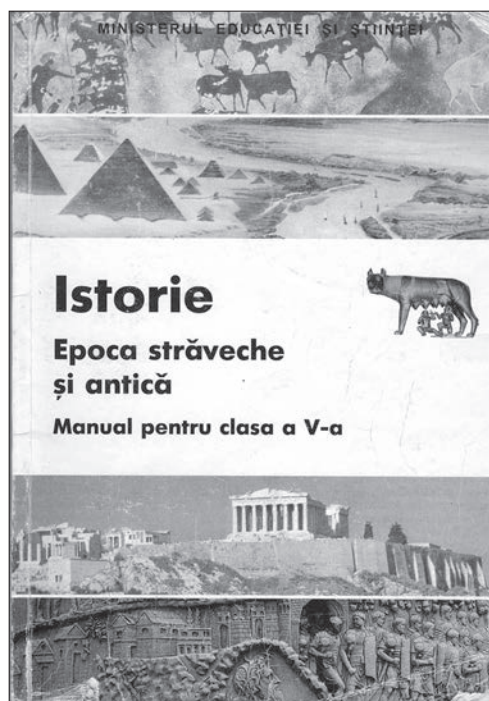
Частина I охоплює теми *Всесвітньої історії*, а Частина II — *давню історію румунського простору*. Тема — *Вступ у вивчення історії* (розділ I) включає виклад основних понять з історії та наступних дисциплін: археології, епіграфіки, етнографії, нумізматики тощо. Представлено деякі сучасні зображення, наприклад, пам'ятник Даріусу, збережений склеп у музеї, за вказівкою короля Цируса II. Вони дають змогу учням ознайомитись з об'єктами культурної спадщини, що допомагає нам відтворити минуле. Реалізуючи шосте завдання з цієї теми — «Відвідайте місцевий музей, Національний історичний музей, Музей етнографії в Кишиневі» [5, с. 9], учні знатимуть зразки національної спадщини, які представляють життя і культуру наших предків.

У наступних темах цього розділу знаходимо копії кількох рухомих і нерухомих об'єктів матеріальної спадщини: інструменти, фігурки, репродукції печерних картин, руїни неоліта міста тощо. А *Тематичне дослідження* (розділ 2) сприяє тому, що учні навіть проаналізують невелику частину з Біблії [5, с. 13].

Розділ II цього підручника — *Античний Схід* — містить окремі теми, присвячені єгипетській та

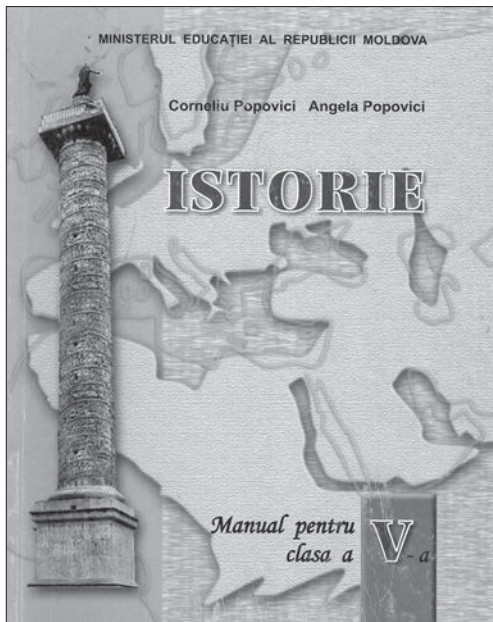

Іл. 1. Підручник для V-го класу, Всесвітня історія. Історія румунів (Георгій Гонца, Павло Параска, Павло Чербушка, Валентина Хахеу, Ніна Петровска)

Іл. 2. Підручник для V-го класу, Історія. Стародавня і антична Епоха (Іон Нікуліце, Володимир Потлог, Федір Арнеут)

асиро-вавилонській культурі. Вони містять теоретичну інформацію, репродукції пам'яток, відтворених з текстів, а також їх сучасні фотографії, зобра-

Іл. 3. Історія (V клас), автори Корнелій та Анжела Поповичі
ження культових предметів, античні тексти тощо [5, с. 30—33, 40—43]. Автори не виокремили культури фінікійців, євреїв, індійців та китайців, однак інформація, що міститься у підрозділах, присвячених цим народам, достатньо проаналізована на основі матеріалу об'єктів рухомої та нерухомої спадщини [5, с. 44—55].

Цей навчальний посібник насичений інформацією про досягнення мінойської, мікенської, грецької, римської цивілізацій, описаних у розділах III і IV [5, с. 60—142].

Усі теми, а не лише ті, що присвячені аспектам культури, включають пряму та непряму інформацію про об'єкти спадщини цих народів. Відзначаємо велику кількість зображень пам'яток культової та цивільної архітектури, укріплень, пам'ятників, репродукцій настінних розписів, карт тощо, завдяки яким учні можуть побачити і зрозуміти важливість грецьких і римських мистецьких досягнень не тільки для окресленого періоду, а й для наступних та для всесвітньої культури загалом.

Проаналізуємо Частину II розглянутого посібника *Антична історія румунського простору*. Вона складається з трьох підрозділів: I — *Передісторія*, від появи людини в румунському просторі до утворення фракійців; II — *Протоісторія* — від утворення фракійського народу до держави Буребіста; III — *Антична епоха* — від держави Буребіста до формування стародавнього румунського населення

[5, с. 148—218]. Вивчаючи ці теми, учні знайомляться з усією історією румунського простору в ті часи. Автори подають добре відібрану та проаналізовану інформацію. Ми оцінили і те, як інтерпретують події, що дозволяє учням створити певні уявлення про спосіб життя та мислення наших предків. Подібно до інших частин книжки, теми пояснюються з застосуванням зразків матеріальної та нематеріальної спадщини. Підручник користується строгим відбором ілюстративного матеріалу: репродукції пам'яток, предметів, стародавніх текстів, карт, діаграм, схем, таблиць і т. ін. Представлена інформація проаналізована на підставі результатів наукових досліджень, зокрема авторів посібника, що проводились на території Республіки Молдова: Руди, Бутучени, Требуїєни, Ханска, Собари, Оленешти, Городиште тощо.

Глосарій в кінці посібника тлумачить кілька слів, що стосуються культурної спадщини. Слово *спадщина* має таке пояснення: «*Майно, успадковане законом від родичів чи батьків*» [5, с. 221]. Серед інших понять — вівар, атріум, колона Траяна, склеп, печерні малюнки, епопея, фрески, пантеон, папірус, похоронні обряди, Сатурналії, сфінкс, пережитки, зиккурат та ін. [5, с. 219—222].

Здійснимо аналіз підручника з експериментальної *Історії* для V-го класу, який склали автори Корнелій та Анжела Поповичі [6] (Іл. 3).

Культурні аспекти розглядаються у кількох розділах. У розділі 1, присвяченому стародавній епосі, подано відомості та коментарі про найбільш ранні форми життя і пережитки, що збереглися і донині [6, р. 16—17]. Учні мають можливість вивчати карти, малюнки, репродукції житла та інструментів, що використовувалися нашими предками. Розділ *Patrimoniul (Спадщина)* [6, р. 18—19] містить тексти, ілюстративні матеріали, коментарі, практичні завдання щодо способу життя людини в Пруто-Дністровському межиріччі у періоді кам'яного віку та цивілізації Кукутень-Трипілля. Оцінимо також вдале та доречне зображення на карті Республіки Молдова кукутеньських населених пунктів, репродукції ритуальних і побутових ваз та посуду, реконструкції одягу того періоду тощо.

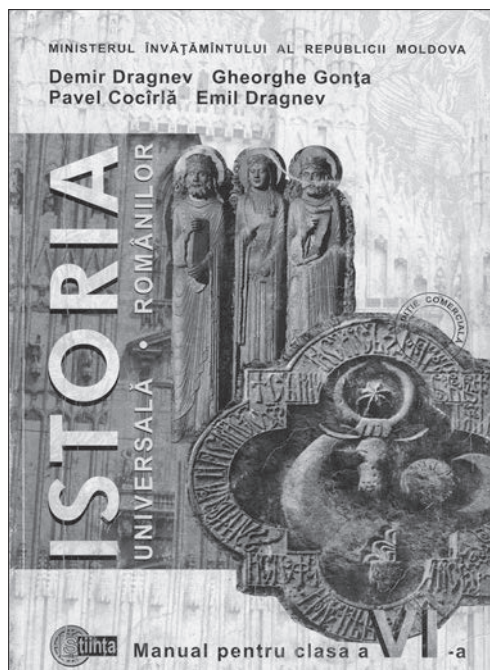
Глава 2 — *Стародавній Схід: географічне середовище та спосіб життя* [6 р. 30—45] — представляє природне середовище основних східних на-

родів: єгиптян, шумерів, вавилонян, індійців, китайців, зосереджуючи увагу на економічному житті, професіях та місцевих заняттях. Матеріал, включений в Портфоліо, присвячений повсякденному життю єгиптян [6, с. 44—45]. Це доповнює образ цього стародавнього народу.

Глава 5 — *Географічне середовище та основні народи Стародавньої Європи* — містить коротку інформацію про індоєвропейців та формування деяких давніх народів. Основна увага приділяється грекам і народам, які сприяли формуванню грецької цивілізації. Учні також знайомляться з життям наших предків. Інформативно представлені фракійці та їхніх сусіди (урок 4 та *Портфоліо*). Глава 6 — *Основні заняття та спосіб життя в Стародавній Європі* — ознайомлює учнів з соціальною структурою, економічною діяльністю та способом життя людей Античної Європи.

Підручник для VI-го класу — *Всесвітня історія та румунів* (автори Демір Драгнев, Павло Кокирле, Георгій Гонца, Еміль Драгнев) [7] (Іл. 4) містить кілька тем, присвячених культурній спадщині. Перша Частина — *Раннє Середньовіччя*, а саме — тема *Древні германці. Велика міграція та німецькі племена* знайомить учнів зі способом життя [7, с. 11], основними заняттями та вбранням цих народів. Також тут подано окремі характеристики духовного життя німців та форми їхньої релігії [7, с. 11]. Інший середньовічний народ цього періоду (VI—XI ст.), представлений у розділі 6, — араби [7, с. 29]. Автори зосереджуються лише на деяких характерних для цього етносу заняттях. Більш інформативна тема 7 — *Південні та Західні слов'яни. Угорське королівство* [7, с. 33]. Окрім вивчення походження, поселень, диференціації майна/багатства, способу життя князів, автори посібника пропонують учням проаналізувати основні заняття, а також деякі аспекти духовної спадщини слов'ян. Така ж структура характерна для подачі фактологічного матеріалу в темі 8, присвяченій Скандинавії [7, с. 37].

Інший підхід ми бачимо в темі 11 — *Середньовічні міста. Ремесла та торгівля* [7, с. 47—48]. Учні можуть вивчати особливості найбільш поширених ремесел: робочий інструмент, роль природного обміну товарами тощо. Особливо цінуюмо завдання, представлені в *Лабораторному відділенні*. Ось текст та відтворення *Chretien de Froues* — бу-

Іл. 4. Підручник для VI-го класу — Всесвітня історія та румунів (автори Демір Драгнев, Павло Кокирле, Георгій Гонца, Еміль Драгнев)

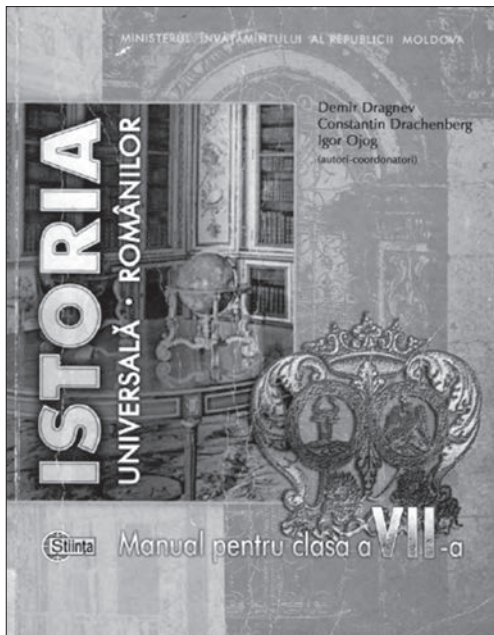
динків Лондона 1419 року. Учні повинні прочитати текст, вивчити зображення та визначити відмінності між середньовічними та сучасними будинками Лондона [7, с. 50].

Загалом концепція хронологічних понять, присутніх у всіх аналізованих підручниках, полегшує процес консолідації та оновлення знань. Наявність ілюстрацій надає можливість доповнити знання про місця та людей, які брали участь у подіях, відображених у темі, а також є джерелами, що стосуються аналізу. В підручниках розміщені документи та фотографії епохи, що відображають діяльність людей та допомагають учням краще зрозуміти контекст подій, а завдання передбачають можливість для різних видів діяльності.

Мова досліджуваних підручників загалом відповідає віковим особливостям учнів, хоча багато уявлень, інтерпретацій, пояснень, описаних в посібниках, а також наукові терміни можуть бути відносно мало відомими учням, особливо для V—VI-го класів.

Деякі аспекти стосовно повсякденного життя народів на сучасному етапі представлено у *Всесвітній історії Румунів* для VII-го класу [8] (Іл. 5).

Тема 32 — *Азіатська цивілізація* — містить деякі моменти про цивілізацію Сходу, Індії, Китаю та Японії. На початку теми автори подають узагальне-

Іл. 5. Підручник — Всесвітня історія, Історія румунів для VII-го класу (Демір Драгнев, Константін Драхенберг, Ігорь Ожог)

не твердження, вказуючи на спосіб життя цих народів: «Азіатські держави розвивалися певним чином відносно тих, що живуть в Європі та Америці, прагнули зберегти порядок середньовічного суспільства» [8, с. 98]. Ми вважаємо, що вчителі історії, розглядаючи цей висновок, будуть дискутувати з учнями про причини цих явищ.

Хоча фактологічний текст підручника дає мало інформації про повсякденне життя, але зображення, документи та практичні завдання є актуальними. Наприклад, подано зображення мавзолею Тадж Махал та одразу ж завдання, запропоноване учням [8, с. 98]. Після історичних даних автори пропонують учням поміркувати щодо питання: чого європейці могли б навчитися у азіатських народів? На наступній сторінці ми знаходимо малюнок, який дає уявлення про двох самураїв. Зміст завдання полягає в наступному: «На основі зображень, тексту та інших джерел напишіть невелику історію про спосіб життя самураїв в Японії» [8, с. 99]. Дуже корисним для розвитку учнівських професійних навичок дослідження стає порівняння фрагмента *Журналу Мандрівок у Китаї* Ніколає Мілеску і Максимуму мудрості Бхавабхуті. Так, Ніколає Мілеску пише: «У Китаї немає жодної людини, яка не вміє читати чи писати. Людину, що ігнорує навчання та надто просто, не впускають навіть під час найменш значущої

служби, проте чим більше хто навчається, тим більше він отримує честь і пошану... У Китаї дворянські корені не враховуються... для них найвищий є той, хто знає більше книг, навіть якщо він народився від простих людей, саме він отримує шану». Висновок: «Навчання — це перлина, велика удача, яку родичі не можуть розділити між собою, а злодії вкрати за допомогою крадіжки, це є багатство, котре не розподіляється шляхом надання чи дару» [8, с. 99]. Учні, висловлюючи свої власні погляди з приводу цих питань, зможуть оцінити велетенську роль значення знань для успіху в житті у суспільствах сучасної Азії.

Інакше представлена у цьому африканська цивілізація в темі 33. Тексти, що стосуються народів Північної Африки, Північного Сходу, зони Тропіків та Півдня, містять як політичну, так і соціальну та культурну інформацію. Таким чином, підрозділ I — *Цивілізація Африки* — передає загальний аналіз способу життя цих народів у давнину та наступні епохи. Цікаві висновки авторів: «Африка, величезний континент з казковими багатствами та численними народами, на зорі людської історії була колискою світової цивілізації. Саме тут були знайдені найстаріші скам'янілі рештки людей, а Єгипет подарував світові найдавнішу цивілізацію». Крім того, автори згадують кілька народів, які жили колись та живуть нині в Африці: банту, бушмани, хоттони, пігмеї, хаміти, арабські бербери тощо. Вони також перераховують їхні основні зайняття: сільське господарство, мисливство, рибальство, ремесла. Стосовно духовного життя зазначено, що воно було дуже різноманітним. На півночі переважає іслам, на решті території — місцеві культу та релігії. Продовжуючи дослідження, автори додають, що африканські народи та племена навіть у сучасному контексті значно відстають від народів Європи та Америки. У цьому сенсі вважаємо дуже цікавим та важливим запропоноване учням завдання у рубриці *Висловіть свою думку*. «У другій половині XVII-го століття у Сполучених Штатах та країнах Західної Європи поширювалися ідеї Просвітництва, синтезовані девізом французької революції «Братство, свобода, рівність». У той же час європейці та північні американці захопили і перетворили на рабів сотні тисяч чорних африканців. Що було причиною невідповідності між реальними висловлюваннями та фактичними діями європейців

та північних американців? «Відповідь на це питання залучає учнів у дискусію, яка може бути орієнтована на педагога у розумінні важливості слів і фактів як в історії, так і в сучасному суспільстві».

Глава I — Румунські Країни між середньовічними і сучасними (середина XVII-го — середини XVIII-го століття) — містить інформацію, зображення, завдання про спосіб життя мешканців на румунських землях. Деякі особливості окреслені у 2-й темі — *Економіка і суспільство* (середина XVII-го ст. — 1711—1716-й рр.). У підрозділі *Населення. Спосіб життя* є кілька статистичних даних про чисельність населення в Трансільванії, Молдавії та Валахії, Добруджа, а також у низці міст: Бухарест, Ясси, Клуж та ін. Це згадується як торговельний центр місто Кишинів. Текст продовжується описом житлових приміщень: селянські будинки були побудовані цілком або на половину, пани та заможні городяни будували свої домівки з каменю, з великою кількістю кімнат, з допоміжними будівлями навколо. Інтер'єр сільського будинку був скромним. Бідні люди спали на соломі або на хутрі, а будинки багатих були облаштовані сучасними на той час меблями. Селяни надавали перевагу переважно традиційному вбранню (сорочки, пальта (сумони), капелюхи, спідниці зі шкір тварин тощо), яке виготовляли у власних домогосподарствах найчастіше з вовни, коноплі. Більш багаті селяни носили пальто та чоботи. У цей період бояри та пани часто носили одяг у тенденціях польсько-угорської моди, однак вже наприкінці XVII ст. простежуються східні впливи. І в традиційному одязі, і кулінарних уподобаннях бояр спостерігаємо суттєві зміни. У приготуванні їжі надають перевагу спеціям, маслинам, іншим східним продуктам. Учні розуміють соціальну диференціацію та опис селянської аліментації: використання зернових (пшениця, ячмінь), овочів (капуста, туман, часник тощо). Тваринними продуктами були молочні продукти, яйця та м'ясо. Як алкогольний напій — поширене вино. Для того, щоб проілюструвати текст, автори запропонували учням зображення, що представляють боярина та селянку XVII століття. Перед учнями ставиться завдання: порівняти одяг румунів від XVII ст. і до сьогодні. Які зміни відбулися? Чому деякі елементи зникли? [8, с. 111]. Таким чином, учні розуміють особливості повсякденного життя румунів у серед-

ні віки, визначені соціальною структурою, а також іноземними впливами.

Найбагатша інформація про народну культуру в зазначеному підручнику — у темі 26: *Повсякденне життя румунських країн на початку сучасної епохи* [8, с. 194—195]. Тема починається цитатою історика Нягу Джуvara: «Західні мандрівники, які приїжджають на цю сторону світу, виявили..., що пани або бояри, одягнені у дивну одягу східної моди, також примітивізм селян — суміш жалюгідного і чудового життя давньої традиції... До 1800 року — помітний новий політичний контекст, відбуваються важливі мутації. Мода змінюється: боярство, подібне до буржуазії, починає відчутно проявляти свою присутність, адаптує покоління, котре межує з шапеністю, маємо на увазі одяг та ідеї Заходу».

Так описується характерний для цього часу склад населення, житло, одяг та художнє життя. Інтер'єр будинків деяких бояр у селах й надалі наслідують сільський. Однак більшість надає перевагу переїхати в палаци, збудовані в містах. Традиційний інтер'єр зі східними килимами замінюється європейськими меблями.

Документ, що додається до тексту, та гравюра XX ст. представляють архітектурний контраст міста Ясси та Бухаресту — як порівняння з іншими європейськими містами того періоду [8, с. 195]. Учні заохочують до аналізу та обмірковування специфіки й схожих загальних елементів.

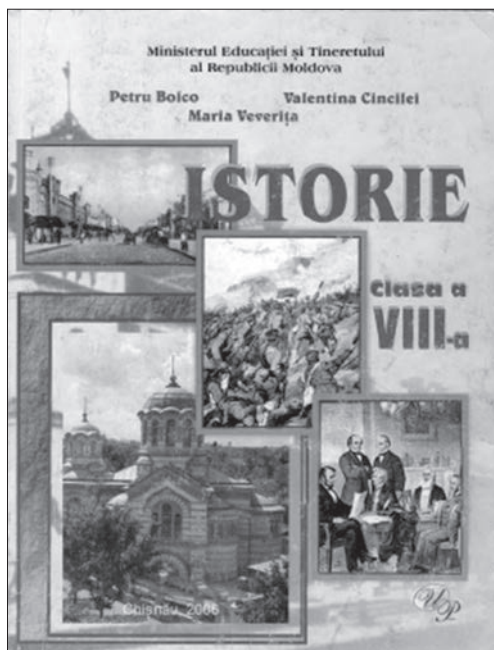
Представляючи і аналізуючи одяг, автори підручника підкреслюють західні впливи та протидію їм влади. Проте західні елементи стають дедалі частішими, що призводить не тільки до європеїзації великих міст, а й до конфлікту між поколіннями: молоддю, яка навчалася у Європі, та її консервативними батьками. На цих прикладах учні можуть робити висновки про сучасну ситуацію в нашій країні, існуючі подібності та відмінності.

Інший аспект, описаний у посібнику з цієї теми — розважальна програма. Ця інформація знайомить учнів з перевагами міста щодо організації дозвілля. Живопис Теодора Амана *Petrecere cu lăutari* (*Вечірка з лаутарами*) може бути насправді важливим візуальним прикладом, за допомогою якого можна побачити та проаналізувати одяг, декор і атмосферу житлових приміщень румунських бояр.

Аналіз змісту підручників з *Історії* для VIII—IX класів [9; 10; 11; 12; 13; 14] засвідчив, що в них

Іл. 6. Підручник — Історія румунів. Сучасна епоха. (VIII клас) (Константін Драхенберг, Євгеній Чертан, Валерія Козма, Павел Чербушка)

Іл. 7. Підручник з Історії, для VIII-го кл. (Павел Бойко, Валентина Чінчілей, Марія Веверіце)

недостатньо висвітлено сучасні горизонти проблеми народної культури. Зосереджуючись на політичному, економічному та адміністративному житті, автори всіх підручників присвячують розкриття аспектів культури лише одному окремому розділу, де аналізують освіту, науку, літературу, мистецтво, однак опис повсякденного життя відсутній. Практично всі теми

у розділах, присвячених країнам Європи та Америки, містять політичні, економічні, завойовницькі війни, утворення або занепад імперій, повстання тощо. Учні вивчають цю інформацію, яка у такий спосіб висвітлює життя аристократичних шарів. Проте повсякдення селян, ремісників, городян залишається без уваги і коментарів.

Утім в деяких темах ми знаходимо інформацію про традиційний спосіб життя народів. Наприклад, у темі 22 — Африка. Загальна характеристика підручника — *Всесвітня історія. Сучасний вік. Частина II* [9] (Іл. 6) автори Драхенберг К., Чертан Є., Козма В., Чербушка П. описують ситуацію народів на цьому континенті: «До початку сучасної епохи сотні народів і племен жили в Африці, які належали до трьох основних етносів: банту (східна та південна екваторіальна Африка), суданські чорношкірі (Західний і Середній Судан), котрі поступово змішуються з племенами — північноафриканські бербері, араби зі Сходу, і хаміти (північний захід), більшість з яких були сомалійцями».

Цей підрозділ продовжує презентацією хоттонів, бушменів (босманів) і пігмеїв у Південній та Центральній Африці, а також берберів та арабів у Північній Африці. Автори книги вважають, що місцевими заняттями тубільців було сільське господарство, тваринництво, рибальство, торгівля рабами, традиційні ремесла та виготовлення предметів мистецтва (у містах). Землі все ще належали племені, яке розподіляло їх сім'ям для підготовки.

Але вже на початку ХХ ст. відбуваються глибокі зміни у житті та управлінні. Політика зовнішньої експансії, яку підтримують Англія, Франція, Німеччина, Нідерланди, Португалія, Італія, призводить до завоювання народів Африки, захоплення земель та перетворення їх на ферми та плантації. Учні знайомляться з агресивними війнами, видобутком золота та алмазів тощо. Одночасно аналізують опис дій стосовно будівництва міст, залізниць, промислових підприємств. На нашу думку, автори зробили дуже важливий висновок. На початку ХХ ст. Африка була поділена між великими європейськими країнами, перетворившись на особливий ресурс сировини, дешевої робочої сили та величезний товарний ринок і експортний капітал у регіоні. Таким чином, учні розуміють, що в традиційному житті тубільців відбулися кардинальні зміни.

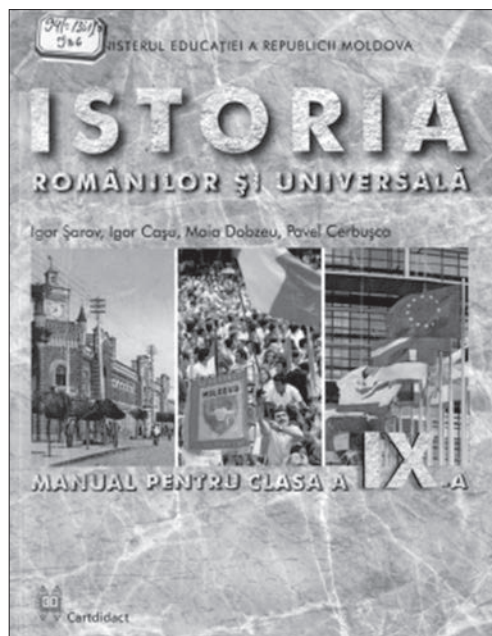
Ще одне видання з *Історії* (Іл. 7), в якому відображено багато аспектів повсякденного життя народів на сучасному етапі, побачило світ завдяки авторам — Павло Бойко, Валентина Чинчілей та Марія Веверіце [10]. Цей підручник містить цікаву інформацію, завдання, тексти та зображення, які дозволяють учням зрозуміти, проаналізувати та пояснити особливості способу життя робітників і селян у Англії, Франції, Габсбурзькій імперії, в балканських країнах, Румунії, Росії у XIX сторіччі [10, с. 12—37]. Помітна увага авторів до теми етнічних меншин у Бессарабії (урок 12) [10, с. 46—49].

Цей підручник є єдиним, у якому знаходимо особливу тему — *Спосіб життєдіяльності. Сільське та міське середовище. Демографічне зростання* [10, р. 53]. Додатком до тексту, де учні знайомляться з соціальними категоріями в країнах Європи, у сільській місцевості та міському середовищі, є опис кількох відомих зображень: Житло буржуазної сім'ї у Парижі, середини XIX ст.; Інтер'єр робітничого дому у Франції на початку XIX ст.; Футбольний матч, супроводжуваний невеликим коментарем; Вакцинація населення, Париж, 1885 р.; вулиця у Лондоні, 1878 р. Всі ці джерела — цікаві спостереження та порівняння способу життя людей тих часів та сучасності.

Відзначимо, що особливо корисна інформація прикладного дослідження, наприклад — *Розвиток міст* [10, с. 54—55], що цілком присвячена росту та розвитку міст Бессарабії: Кишинів, Бельці, Бендери, Тирасполь, Акерман, Ізмаїл, Рені. Акцентовано на запропонованих учням завданнях для аналізу: Знайдіть основні міста Бессарабії на карті; Які переваги та недоліки міського середовища? Виберіть додаткову інформацію про одне з міст та підготуйте повідомлення.

Ще один навчальний історичний довідник, який заслуговує на відзнаку — *Історія румунів і всесвітня. Підручник для IX-го класу* (Іл. 8). Колектив авторів — Шаров І., Кашу І., Добзеу М., Чербушка П. — приділяє увагу аспектам повсякденного життя народів у XIX—XX століття.

Практично у всіх темах розглядається інформація про зміни, які відбиваються на економічному та соціальному розвитку робітників та селян, вплив політичних та воєнних подій на добробут населення. Це простежується у темах 8 — *Румунія довоєнного періоду. Соціально-економічне та політичне жит-*

Іл. 8. Підручник Історія румунів і всесвітня. IX-й клас (Ігор Шаров, Ігор Кашу, Маія Добзеу, Павел Чербушка)

тя, а також у темі 9 — *Особливості розвитку Бессарабії у складі Румунії (1918—1940 рр.)*, у підрозділах, де детально описано й простежено особливості соціально-економічного розвитку та становища етнічних меншин.

Висновок. Виявлено, що в проаналізованих підручниках студенти знайомляться з досягненнями матеріальної культури: поселення, житло, заняття, професії, одяг, народні традиції, деякі аспекти духовного життя та збереження спадщини до сьогодення. Незважаючи на те, що підручники дають менший простір для тематики уроків, присвячених повсякденному життю (порівняно з політичним та економічним життям), учні мають можливість розвивати навички для дослідження, аналізу та інтерпретації першоджерел, текстів, зображень тощо. Зміст підручників демонструє основи ідентичності, моральних та естетичних цінностей народів.

1. Ann Low-Beer. Consiliul Europei și Istoria în Școală. Strasbourg, 1997. 97 с.
2. Musteață S. Cum să elaborăm și analizăm manualele școlare. Chișinău: Cartdidact, 2006. 147 с.
3. Cerbușcă P., Haheu V., Gonța Gh., Petrovșchi N. Istoria universală. Manual pentru cl. a V-a. Chișinău: Știința, 2011. 204 с.
4. Gonța Gh., Parasca P., Cerbușcă P., Haheu V., Petrovșchi N. Istoria universală. Istoria românilor. Manual pentru cl. a V-a. Chișinău: Știința, 2000.

5. Niculiță I., Potlog V., Arnăuț T. *Istorie. Epoca străveche și antică. Manual pentru cl. a V-a.* Chișinău: Lumina, 2000. 224 c.
6. Popovici C., Popovici A. *Istorie. Manual pentru cl. a V-a.* Chișinău: Lumina, 2005. 208 c.
7. Dragnev D., Cocărlă P., Gonța Gh., Dragnev E. *Istoria universală și a românilor. Manual pentru cl. a VI-a.* Chișinău: Știința, 2001. 224 c.
8. Dragnev D., Drachenberg C., Ojog I. *Istoria Universală. Istoria Românilor. Epoca modernă. Manual pentru cl. a VII-a.* Chișinău: Știința, 2011. 208 c.
9. Drachenberg C., Certan E., Cozma V., Cerbușca P. *Istoria universală. Epoca modernă. Partea a II-a. Manual didactic pentru cl. a VIII-a.* Chișinău: Prut Internațional, 2004. 120 c.
10. Boico P., Cincilei V., Veverița M. *Istorie. Manual pentru cl. a VIII-a.* Chișinău: Univers Pedagogic, 2006. 206 c.
11. Chicuș N., Danu E., Dragnev D., Negrei I. *Istoria Românilor. Epoca modernă. Partea a II-a (1850—1918). Manual didactic pentru cl. a VIII-a.* Chișinău: Prut Internațional, 2004. 120 c.
12. *Istorie. Epoca modernă (1850—1918). Manual pentru cl. a VIII-a.* Varta, I., Șarov, I., Ojog, I. et. al. Chișinău: Cartdidact, 2009. 256 c.
13. Șarov I., Cașu I., Dobzeu M., Cerbușca P. *Istoria Românilor și universală. Manual pentru cl. a IX-a.* Chișinău: Cartdidact, 2013. 126 c.
14. Petrencu A. *Istoria universală contemporană, 1918—2000. Manual pentru cl. a IX-a.* Chișinău: Prometeu, 2000. 264 c.
- Cherbushka, P., Haheu, V., Gontsa, Gh., & Petrovski, N. (2011). *The universal history. Manual for cl. and yeah.* Chisinau: Science [in Romanian].
- Gontsa, Gh., Parasca, P., Cherbushka, P., Haheu, V., & Petrovski, N. (2000). *The universal history. History of Romanians. Manual for cl. and yeah.* Chisinau: Science [in Romanian].
- Nekuletsa, I., Potlog, V., & Arnaut, T. (2000). *History. The ancient and ancient age. Manual for cl. and yeah.* Chisinau: Light [in Romanian].
- Popovich, C., Popovich, A. *History. (2005). Manual for cl. V.* Chisinau: Lumina [in Romanian].
- Dragnev, D., Cocarla, P., Gontsa, Gh., & Dragnev, E. (2001). *The universal history and the Romanians. Manual for cl. VI.* Chisinau: Science [in Romanian].
- Dragnev, D., Drachenberg, C., & Ojog, I. (2011). *Universal History. History of Romanians. Modern age. Manual for cl. VII.* Chisinau: Science [in Romanian].
- Drachenberg, C., Chertan, E., Cozma, V., & Cherbushka, P. (2004). *Universal history. Modern age. Part II. Teacher's handbook for cl. And VIII.* Chisinau: International Prut [in Romanian].
- Boico, P., Cinciley, V., & Veveritsa, M. (2006). *History. Manual for cl. and VIII.* Chisinau: Pedagogic Universe [in Romanian].
- Kicush, N., Danu, E., Dragnev, D., & Negrey, I. (2004). *The History of Romanians. Modern age. Part II (1850—1918). Teacher's handbook for cl. and VIII.* Chisinau: International Prut [in Romanian].
- History (2009). *The Modern Age (1850—1918). Manual for cl. and VIII.* Varta, I., Sharov, I., Ojog, I. et. al. Chisinau: Cartdidact [in Romanian].
- Sharov, I., Cashu, I., Dobzeu, M., & Cherbushka, P. (2013). *Romanian History and Universal. Manual for cl. IX.* Chisinau: Cartdidact [in Romanian].
- Petrenku, A. (2000). *Contemporary universal history, 1918—2000. Manual for cl. IX.* Chisinau: Prometheus [in Romanian].

REFERENCES

- Ann, Low-Ber (1997). *Council of Europe and History in School.* Strasbourg [in Romanian].
- Musteatsa, S. (2006). *How to elaborate and analyze school textbooks.* Chisinau: Cartdidact [in Romanian].